



Kulturdepartementet

Oslo, 1.09.2016

Vår ref.: 16/30 - 008.2

Høringsuttalelse fra Norges museumsforbund – forslag til ny åndsverklov

Norges museumsforbund representerer en bredt anlagt museumssektor som både har ulike typer materiale, som kunst, fotografier, lydfestinger og audiovisuelle programmer, manuskripter, i sine samlinger. Dette bruker museene aktivt i sin formidling gjennom utstillinger, undervisning overfor barn, unge og annen type analog og digital formidling, samt i vitenskapelige og populærvitenskapelige publiseringsvirksomhet. Sentrale publiseringskanaler for museenes samlinger er DigitaltMuseum og registreringsverktøyet Primus, samt Unimus.

Medlemsmassen omfatter både store institusjoner, som Nasjonalmuseet for kunst, universitetsmuseene, de konsoliderte museene, de mellomstore museene samt mindre frivillig drevne museer, som Bergens Tekniske Museum og Norsk Tryllemuseum, og mindre, kommunalt eide museer. Museene er sentrale i arbeidet med å bevare, forske på og formidle ulike deler av vår kulturarv og i å gjøre den tilgjengelig for allmennheten. I flere sentrale politiske dokumenter som legger føringer for sektoren, blant annet museumsmeldingen Framtidas museum (St.meld. nr. 49 (2008-2009)) og digitaliseringsmeldingen (St.mld. nr.24(2008-2009)), er økt digital tilgang til kulturarven et tydelig mål som settes for museene. Økt digital tilgang til kulturarven innebærer en demokratisering av tilgangen til museenes samlinger for «folk flest» som Norges museumsforbund mener er viktig. Dette skaper imidlertid noen utfordringer i forhold til lovgivningen og håndteringen av den i praksis.

I høringsnotatet til forslaget om ny åndsverklov understrekes det at et hovedmål med åndsverkloven er å sikre rettighetshaverne inntekter, men at hensynet til disse skal balanseres mot brukernes og samfunnets interesse i å ha tilgang til åndsverk, og at forslaget til ny lov tar sikte på å klargjøre og forenkle reglene for bruk av åndsverk basert på at det skal være en rimelig balanse mellom de interesser loven skal ivareta. Disse ambisjonene danner grunnlaget for høringsinnspillet fra Norges museumsforbund. Høringsuttalelsen følger lovforslaget kronologisk, og vil i flere sammenhenger ha et større ABM-perspektiv da mange museer også har arkiv- og biblioteksmateriale.

§ 2-7 Ukjent opphaver

Mange norske museer har omfattende fotosamlinger der opphaver er ukjent, og der det ikke er mulig å identifisere opphaveren eller et klart utgivelsestidspunkt som anses som naturlig i dag. Mange fotosamlinger har kommet inn i museene før fokuset på avtaler og dokumentasjon av denne art var nødvendig og en etablert praksis. En stor del av fotografiene i museenes samlinger stammer også fra privatpersoner, og har ikke vært skapt for publisering og offentliggjøring. De kan likevel ha svært stor kulturhistorisk verdi for museene og samfunnet fordi de dokumenterer ulike sider ved dagliglivet. Det er viktig å sikre at disse kan brukes i museenes formidling i alle relevante medier innenfor en teknologinøytral ramme. Slik paragrafen er formulert mener Norges museumsforbund det er uklart om museene regnes inn i «forleggeren, eller annen med tilsvarende funksjon» som kan handle på opphaverens vegne. Dette er noe Museumsforbundet mener departementet må se nærmere i arbeidet med slutføringen av lovforslaget eller eventuelt presisere i forskriften til loven.

§ 2-10, § 2-11 Vernetid for anonyme åndsverk og tidligere ikke offentliggjorte verk

Med museenes omfattende samlinger av fotografier, eller andre trykte gjengivelser av disse som postkort mm, med ukjente eller ikke eksisterende utgivere, er dette en svært tid- og ressurskrevende oppgave. I mange tilfeller er det også en umulig oppgave å verifisere eierskap for å klarere rettigheter til dette materialet etter lovens krav. Denne utfordringen har museene felles med arkiv og bibliotek som også har stort omfang av denne typen materiale. Den samme utfordringen kan også gjelde folkemusikkarkivenes samlinger med opptak av tradisjonsuttrykk. Mange av folkemusikkarkivene er tilknyttet museer. Her mener Norges museumsforbund at det er behov for en tydeliggjøring av hvordan museene (og arkiv og bibliotek) skal håndtere vernetidsbestemmelser for materiale med ukjent opphav slik at det blir praktisk mulig å formidle denne delen av kulturarven.

Norges museumsforbund kan ikke se at dagens bestemmelser knyttet til hitteverksdirektivet løser alle disse forholdene. Direktivet inkluderer heller ikke fotografi og visuell kunst, og har dessuten svært omfattende krav til dokumentasjon. For store deler av museenes samlinger vil det være så krevende å dokumentere dette at man må velge å la materiale forbli upublisert. Mange museer har i dag betydelig mengder fotografisk materiale i sine samlinger som de velger ikke å publisere på internett, eller i sin tilgjengeliggjøring av samlingene og kulturarven på DigitaltMuseum og andre relevante publiseringsverktøy, fordi de frykter at de kan begå rettighetsbrudd.

§ 3-9 Eneretten til fotografiske bilder samt skillet fotografiske verk og fotografiske bilder

Museene har om lag 35 millioner fotografier i sine samlinger, og de aller fleste av disse er fotografiske bilder. En mindre andel av museenes fotografier har verkshøyde, men dette er vanskelig å tallfeste nøyaktig og vil kreve vurdering av hvert enkelt fotografi. I veiledningen «Fotojuss for arkiv, bibliotek og museum» utgitt av Riksarkivet, Nasjonalbiblioteket og Kulturrådet i fellesskap (Norsk kulturråd 2012), som museene bruker som grunnlag for sitt arbeid med fotosamlingene, omtales fotografiske verk slik:

«For å være et fotografisk verk, må fotografiet være et resultat av en selvstendig skapende innsats. Fotografen må ha foretatt valg som tilfører fotografiet kunstnerisk verdi, og på den måten gjenspeiler fotografens skapergjerning. Det fotografiske resultatet må bære preg av fotografens åndsinnsats og personlige kreativitet; originalitet er altså et moment i vurderingen. Kravet om selvstendig skapende

innsats og bruk av kunstneriske virkemidler gjør at man må anta at langt de fleste fotografiene i abm-institusjoner samlinger er fotografiske bilder». (s. 21)

Skillet mellom fotografiske verk og fotografiske bilder oppleves som uklart og vanskelig å omsette i praksis. Det betyr at mange museer velger å la vær å publisere store deler av samlingene og dermed er de utilgjengelige for den brede offentligheten. Regelverket fungerer dermed som et hinder for publisering av fotosamlingene og oppfyllelsen av samfunnsoppdraget og kravene om demokratisk tilgjengeliggjøring av samlingene. Dette skillet diskuteres jevnlig på fotohistoriske konferanser i Norge og Norden. Fortolkningen av begrepene fotografisk verk og bilde, som er referert ovenfor, skiller seg fra den langt mer tekniske lovfortolkningen i Ot-prp.nr 54 (1994-95) s. 9, ved at denne ikke sier noe om kunstneriske intensjoner som er i tråd med dagens oppfatninger i foto- og kunsthistorien. Av den grunn mener Norges museumsforbund at det er viktig å tydeliggjøre forskjellene. Som Norges museumsforbund understreket i sitt innspill til arbeidet med ny åndsverklav av 26. juni 2015, er det behov for en tydeliggjøring av skillet verk/bilde slik at dette blir enklere å forstå og praktisere.

I høringsnotatet opplever vi at skillet mellom fotografiske verk og bilde ikke er forstått og bagatelliseres:

«Tradisjonelt er det fotografiske bildet blitt definert ut fra tekniske kriterier (i motsetning til kriterier som originalitet og uttrykk for selvstendig skaperevne). Definisjonen er enkel å anvende da den i utgangspunktet ikke forutsetter noen kunstnerisk vurdering av resultatet; det avgjørende er å stadfeste at det dreier seg om et bilde som er blitt til ved lysbølgers innvirkning på lysfølsomt materiale» (4.7.1 s. 102).

Norges museumsforbund minner om at ulikt syn på verkshøydekravet på publisert fotografier var utgangspunktet for rettssaken mellom etterkommerne og fotograf Sjøwall og Norsk Folkemuseum i januar 2016. Norsk Folkemuseum vant saken, men dommen gikk ikke inn i verk/bilde-problematikken og bidro dermed ikke til en klargjøring av grensene mellom verk og bilde. Museumsforbundet er ikke enig i departementets vurdering på side 103 i høringsnotatet om at skillet mellom verk og bilde har liten praktisk betydning ut over spørsmål om vernetid, jfr. Ot-prp.nr 54 (1994-95) s. 8. Vi mener dette skillet potensielt har betydelige administrative og økonomiske konsekvenser for museene i arbeidet med demokratisk tilgjengeliggjøring av kulturarven. Dette er et element som lov og forskrift må tydeliggjøre. Samtidig må krav om godtgjørelse balansere mellom behovet for å sikre kunstnernes inntekter og hensynet til ikke kommersiell bruk i kulturarvssammenheng.

§ 4-10 Bruk av verk i arkiv, bibliotek og museer

Bestemmelsen om at departementet har anledning til å gi regler om at arkiv, bibliotek og museer og undervisningsinstitusjoner «ved hjelp av terminaler i egne lokaler» kan gjøre verk tilgjengelige for enkeltpersoner når det skjer til forskningsformål eller private studieformål, er i vår digitale tidsalder utdatert. Museumsforbundet støtter forslagene fra Nasjonalmuseet, om en begrenset tilgjengeliggjøring av kunstverk og en tydeliggjøring av at denne delen av museets samfunnsoppdrag ikke skal være betinget av klarering og forhandling av vederlag. Likeledes støttes Nasjonalbibliotekets forslag om at dette må kunne utvides til en mer virtuell avgrensning. (s. 147) Dette bør også kunne inkludere tilsvarende bruk i museene. I høringsnotatet understrekes det at bestemmelsen er en fribruksregel som ikke skal legge opp til ordninger som «i nevneverdig grad konkurrerer med

rettighetshavers økonomiske interesser»(s. 145). Norges museumsforbund vil understreke at museenes formidling av samlingene i liten grad konkurrerer med rettighetshavers økonomiske interesser, og at det i denne sammenheng må skilles mellom demokratisk tilgjengeliggjøring av kulturarven og kommersiell bruk av rettighetshavers verk.

Museene driver også i utstrakt grad undervisning, men det er uklart om museene omfattes av undervisningsbegrepet. Det bør klargjøres for å sikre at det er mulig å fremføre verk som er nødvendig å bruke i denne sammenhengen dersom dette ikke er dekket av sitatretten.

§ 4-11 Avtalelisens for bruk av verk i arkiv, bibliotek og museer

Museumsforbundet oppfordret i høringsinnspillet fra juni 2015 Kulturdepartementet til å vurdere hvordan man kan forenkle rettighetsklarering ved etablering av en avtalelisens for fotografi. Der understreket vi at: «Formålet bør være å etablere et mer fleksibelt regime for bruk av verk, som er beskyttet av opphavsrett, i museenes samlinger uten at hver enkelt bruker må klarere rettigheter og betale vederlag til opphavsmann. Den økte adgangen til avtalelisensiering vil trolig kunne løse noe av dette sammen med ordningen for hitteverk, men vi ønsker også at det vurderes andre muligheter for fri ikke- kommersiell bruk innenfor museene.»

Norges museumsforbund mener det bør etableres en felles avtale for hele sektoren når det gjelder avtalelisens for fotografiske verk og fotografier. I Sverige ble det høsten 2015 fremforhandlet en anbefaling om avtalelisens for bilder mellom Digisam og Bildupphovsrätt i Sverige, se blant annet: <http://www.digisam.se/images/docs/juridik/Rekommendation%20om%20avtalslicens%20for%20bilder.pdf>. Dette er retningslinjer som kan være til nytte i det videre arbeidet med en avtalelisens for fotografier. En svakhet ved denne er imidlertid at den ikke tar høyde for sosiale medier som del av publisering på internett. Museumsforbundet mener at en avtalelisens bør være teknologinøytral, gjelde hele sektoren og være utformet slik at den blir enkel å ta i bruk for institusjonene.

Avtalelisenser for bruk i bibliotek, arkiv og museum kan også gjelde lyd- og musikkarkiv, materiale fra kringkasting, film mv. En utfordring for mange museer og arkiv er imidlertid at de ikke vil ha ressurser til å inngå generelle avtaler fordi det vil koste for mye. Dette kan bidra til at det blir skapt ulike muligheter til å formidle samlingene/kulturarven mellom de institusjoner som har midler til å kunne prioritere dette og de som ikke har det. De sistnevnte må dermed fortsette å klarere enkeltverk de skal formidle i utstilling og på internett.

§ 4-23 Gjengivelse av kunstverk og fotografisk verk i kritisk og vitenskapelig fremstilling og biografier

Denne bestemmelsen om sitatrett bør gjøres teknologinøytral i en tid der krav om Open Access-publisering i økende grad blir et krav til institusjonene.

§ 4-24 Gjengivelse av kunstverk og fotografisk verk i katalog mv.

Denne paragrafen bør etter Museumsforbundets syn også moderniseres ved å gjøre den teknologinøytral. Det må anses som et legitimt behov for både museer, gallerier og auksjonshus og kunne publisere kataloger digitalt. Slik publisering vil også kunne være til nytte og egeninteresse for opphaveren, da det kan bidra til økt oppmerksomhet om opphavers verk og indirekte eller direkte til inntekter.

§ 4-25 Gjengivelse av verk plassert i det offentlige rom

Norges museumsforbund har merket seg BONOS innspill som foreslår å redusere adgangen til å gjengi offentlig plasserte verk i høringsnotatet (s. 179). Museumsforbundet støtter her departementets vurdering og forslag. En innskrenkning av muligheten til å gjengi verk i ikke-erhvervsmessig sammenheng vil kunne ramme museenes publisering av fotografiske bilder som er falt i det fri, der verk i det offentlige rom er sentralt motiv. Det vil dermed kunne resultere i lite hensiktsmessige begrensninger på museenes mulighet til å utføre sitt samfunns- og formidlingsoppdrag.

§ 5-1 Alminnelige bestemmelser om opphavsrettens overgang

Bestemmelsen i andre ledd om at erververen har bevisbyrden for at råderett over åndsverk er overdratt vil kunne få betydelige konsekvenser for museene i og med at forslaget til lovtekst flytter bevisbyrden «for at rett til å råde over åndsverk er overdratt» over på museene. Med så omfattende samlinger med fotografier som, som tidligere nevnt, også omfatter betydelige mengder med fotografier med ukjent opphav eller ikke tydelig avklarte avtaler som er inngått for lang tid tilbake og der giveren er avdød. Mange museer opplever tvister om eierskap, tilgang til kommersiell bruk av samlingen og overdragelse av rettigheter som innimellom ender i retten. Like vanlig er tvister knyttet til hvordan arvingene etter originære opphavere mener samlingene skal kunne brukes praktisk og kommersielt, eller forsøk på å styre bruken ved å nekte bruk til formål som arvingene ikke finner ønskelig. Dersom bestemmelsen blir stående kan det resultere i at museene må bruke betydelige ressurser på å dokumentere overdragelser. Resultatet kan lett bli at rettighetene eller materiale må tilbakeføres slik at offentligheten mister tilgang til det.

Museumsforbundet tror dette er en ikke-intendert bieffekt av en god ambisjon om å sikre opphaverens økonomiske interesser, og ber om at departementet finner en løsning som modererer bestemmelsen for å unngå denne effekten. Alternativt kan det gis unntak fra den for ABM-institusjoner.

§ 5-3 Rett til rimelig vederlag ved overdragelse av eiendomsrett

Denne bestemmelsen er ny og har som mål å sikre opphaverens økonomiske rettigheter. Som nevnt innledningsvis er Norges museumsforbund opptatt av balansen mellom opphavers inntekter og vederlag som står i rimelig forhold til bruken av åndsverket. Museumsforbundet mener det er riktig at opphaverne skal få betalt for bruk, men mener det må etableres et tydeligere skille mellom den kommersielle bruken av verk og en ikke-kommersiell bruk som har som mål å oppfylle museenes samfunnsoppdrag med å gjøre samlingene tilgjengelige for allmennheten.

§ 5-6 Åndsverk skapt i ansettelsesforhold

Paragrafens tredje ledd, om at arbeidsgivers rett er begrenset til bruksformer som kunne forutses da åndsverket/bildet ble skapt, er lite tidsmessig og vil ramme deling på nett av åndsverk/bilder som er skapt i ansettelsesforhold. Mange museer har for eksempel hatt institusjonsfotografer, eller andre ansatte, som har fotografert samlingene, ulike begivenheter eller foretatt dokumentasjonsarbeid som vil kunne rammes av denne bestemmelsen. Digitale kommunikasjonsformer er i løpende utvikling, og det er nødvendig at også denne paragrafen er teknologinøytral. Museumsforbundet foreslår at dette leddet i § 5-3 tas ut av lovteksten.

Økonomiske konsekvenser for museumssektoren når kunstnerøkonomien styrkes

Norges museumsforbund ønsker en satsing på kultur som styrker hele kulturlivet, også kunstneres økonomi. Dersom konsekvensene av en ny lov om åndsverk blir at denne i større grad skal hentes fra museenes budsjetter i form av utstrakt betaling av vederlag for bruk av åndsverk i formidling og demokratisering av tilgangen til samlingene på internett og innad i institusjonene, mener vi den effekten er uheldig da den både vil svekke museenes budsjetter og på den måten de menneskelige ressursene i museene brukes. Derfor er gode ordninger for avtalelisenser for foto og annet materiale som forenkler arbeidet med avtaleinngåelser, og gir kostnadseffektivitet, viktig slik at museene kan bruke ressursene sine på en god måte. Påløper det omfattende krav til økt betaling mener Norges museumsforbund at det må etableres vederlag som tilsvarer «Bokhyllaavtalen» eller liknende vederlagsordninger slik at museene ikke svekkes på andre måter.

Med vennlig hilsen

Ivar Gunnar Braaten

Styreleder

Liv Ramskjær

generalsekretær